

Dana 1. studenog 2021. završilo je drugo izvještajno razdoblje projekta **HRZZ-a Regulacija prostitucije u Hrvatskoj (IP-2018-1-3878)**.

U tom razdoblju od godine i pol obavljene su sljedeće aktivnosti:

- **Metodološko usavršavanje**

Voditeljica projekta dr. sc. Ivana Radačić te suradnice doktorandica Marija Antić, dr. sc. Mirjana Adamović, dr. sc. Rašeljka Krnić te mr. sc. Tihana Štojs Brajković pohađale su online tečaj *Uvod u NVivo za kvalitativnu analizu podataka* od 27. do 30. 11. 2020. Stekle su vještine kreiranja projekta i analize podataka u NVivo softveru za kvalitativnu analizu podataka, s naglaskom na kodiranje i interpretiranje kvalitativnih podataka.

- **Dopuna analize literature**

Dok su članovi tima u prvom izvještajnom razdoblju analizirali literaturu koja se odnosi na teme *feministički pristupi; modeli regulacija; prostitucija u Hrvatskoj*, u ovom je razdoblju analizirana literatura koja se odnosi na teme *metodologija, i ljudska prava i prostitucija*. Ključne aktivnosti s kojima je ova analiza literature povezana bile su izrada protokola za intervju sa stručnjacima te osobama koje se bave prostitucijom; provođenje intervjua; pisanje znanstvenih članaka planiranih u okviru projekta.

Analiza literature na temu metodoloških i etičkih izazova pokazuje kako je nepredvidljivost, karakteristična za kvalitativna istraživanja, posebno izražena kod istraživanja teško dostupnih i skrivenih populacija te da specifičnosti u istraživanju prostitucije, poput suprotstavljenih pozicija u razumijevanju fenomena, konteksta kriminalizacije i potenciranih rizika za sugovornike, čine istraživački proces dodatno izazovnim. Istraživanje u koje se ne ulazi s pred-koncepcijom o tome što je „problem prostitucije“ te kojim se u su-konstrukciju znanja o prostituciji žele uključiti i glasovi osoba koje se bave prostitucijom, treba ostati otvoreno za razumijevanje različitih pozicija subjekta, životnih stilova i iskustava osoba koje se bave prostitucijom.¹ Međutim, potreba da se uključe različiti glasovi ili različite perspektive može biti objektivno otežana, s obzirom na specifičan kontekst u kojemu se prostitucija odvija. Stigmatizacija i kriminalizacija objektivne su prepreke koje populaciju čine skrivenom i teško dostupnom. Hrvatski kontekst dodatno karakterizira nepostojanje organizacija koje bi okupljale osobe koje se bave prostitucijom; neznatan znanstveni interes za temu i sukladno tome malo dostupnih informacija; mali broj udruga civilnog društva koje su kroz svoje programe u doticaju s osobama koje se bave prostitucijom; orijentiranost države (represivnog aparata) i zajednice isključivo na nisku/uličnu prostituciju. Svi su ovi elementi otežavajući u regrutaciji sugovornica/ka u istraživanju koje kreće s idejom uključivanja različitih glasova i perspektiva. Kako bi se ovaj problem riješio, uz početno planirane kanale regrutacije sugovornika (preko partnerskih udruga i postavljanjem oglasa o istraživanju), dodatno se koriste informanti u

regrutacijskom procesu te telefonska regrutacija.² Ovakvim se pristupom, osim rješavanja problema odaziva, pozitivno utjecalo i na heterogenost uzorka.

Uspostavljanje povjerenja između istraživača i sugovornica/ka ključno je pitanje u svim kvalitativnim istraživanjima. To je povjerenje posebno teško izgraditi u odnosu s osobama koje su pripadnici neke marginalizirane skupine i čije sudjelovanje u istraživanju donosi veće rizike u usporedbi s drugim društvenim skupinama.³ U radu s takvim društvenim skupinama etički principi nečinjenja štete i neeksploatacije iznimno su važni; zaštita sudionika, kako njihove sigurnosti i privatnosti, tako i od moguće psihološke štete, kao i uzajamnost i reciprocitet u odnosu sa sugovornicima važne su prakse u osiguravanju etičnosti istraživanja. U tom je kontekstu važno poštivati i princip autonomije te paziti da ne razvijemo paternalistički odnos sa sugovornicima u tijeku istraživanja.⁴ Uzajamnost i reciprocitet, kao tehnike umanjenja nejednakog odnosa moći, u ovom se slučaju moraju razumjeti i kao uvažavanje da sugovornici najbolje znaju koje situacije su za njih potencijalno rizične i što je najbolje za njih.

Analiza literature na temu ljudskih prava pokazuje kako postoje različite perspektive o tome što je vezano uz prostituciju problematično. Dok radikalne feministkinje smatraju da je sama prostitucija suprotna načelu ljudskog dostojanstva i rodne ravnopravnosti te time i kršenje ljudskih prava, aktivisti/ce za prava seksualnih radnica/ka, kao i neke druge feministkinje, smatraju da je kriminalizacija prostitucije kršenje ljudskih prava jer je u suprotnosti s načelom autonomije i nediskriminacije. Tijela za zaštitu ljudskih prava ne određuju se jasno i konzistentno po pitanju značenja prostitucije niti najboljih politika, no postoji konsenzus da države ne smiju ni na koji način kažnjavati osobe koje se bave prostitucijom.⁵ Nadalje, jasno je da sve politike prostitucije imaju učinke na ljudska prava osoba koje prodaju seksualne usluge. Kršenja ljudskih prava posebice su prisutna u jurisdikcijama gdje je prostitucija kriminalizirana, a uključuju arbitrarna uhićenja, policijsko nasilje, kršenja prava na pravično suđenje, nedostatnu zaštitu od nasilje od strane organizatora, klijenata i drugih osoba (SWAN, 2009, 2015).⁶ Prijašnja istraživanja u Hrvatskoj ukazuju na slične probleme (Radačić i Pajnik, 2017).⁷

Udruge za zaštitu ljudskih prava seksualnih radnika/ca donose izvješća o stanju prava seksualnih radnika/ca. Udruga SWAN tako je dokumentirala kršenja prava u području centralne i istočne Europe i centralne Azije,⁸ a udruga International Committee on the Rights of Sex Workers in Europe (ICRSE) na primjer o kršenjima prava seksualnih radnica/ka migranata⁹ ili LGBTI seksualnih radnika/ca¹⁰, dok TAMPEP ima brojne publikacije koje se tiču prava seksualnih radnika/ca migranata.¹¹ Nadalje te su udruge donijele i (pravno neobvezujuće) dokumente o pravima seksualnih radnika/ca, poput Svjetske povelje prava prostitutki (1985.), Deklaracije o pravima seksualnih radnika/ca u Europi (2005), kojima se razrađuju univerzalna prava zajamčena konvencijama u kontekstu prostitucije.¹²

- **Intervjui sa stručnjacima**

Od lipnja do rujna 2021. provedeni su (polustrukturirani) intervjui s 15 stručnjaka, predstavnika ministarstava (Ministarstvo pravosuđa, Ministarstvo unutarnjih poslova, Ministarstvo rada i mirovinskog osiguranja, Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, Ministarstvo zdravlja), nezavisnih institucija za zaštitu ljudskih prava (Pučka pravobraniteljica, Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova Pravobraniteljica za djecu), saborskog odbora,

Vladinog ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina te relevantnih udruga (udruge za ljudska prava, udruge koje se bave nasiljem nad ženama te udruge koje se bave smanjenjem štete). S obzirom na stanje u Hrvatskoj u kojoj je prostitucija tabu tema, primarno regulirana prekršajnim zakonom iz 1977. godine te na nedostatak informacija o prostituciji i stavovima različitih aktera, cilj ovog kvalitativnog istraživanja bio je istražiti stavove relevantnih dionika u procesu donošenja javnih politika o regulaciji prostitucije. Osim uvida u stavove o hrvatskom zakonodavnom modelu i relativno recentnim prijedlozima promjena, zanimalo nas je i do koje mjere su stručnjaci/kinje upoznati s dominantnim raspravama o politikama regulacije prostitucije u Europi, odnosno dominantnim europskim i ostalim modelima. U skladu s takvim interesom formulirale smo glavno istraživačko pitanje koje glasi: kako stručnjaci/kinje percipiraju model regulacije prostitucije u Hrvatskoj u odnosu na dominantne modele regulacije prostitucije u Europskoj uniji i šire te je li potrebna njegova promjena.

Istraživanje je potvrdilo da se o prostituciji u Hrvatskoj malo zna i da relevantni donositelji politika većinom ne pokazuju značajni interes za ovu temu. Premda svi stručnjaci/kinje prepoznaju potrebu za promjenom zakonodavnog okvira i ukidanjem kažnjavanja osoba koje prodaju seksualne usluge, neki koji su zaposleni u relevantnim institucijama za donošenje javnih politika nemaju dovoljno informacija o temi i različitim modelima regulacije. Samo institucije koje se bave rodom tematikom ili programima smanjenja štete imaju razrađene stavove prema prostituciji, bilo da je riječ o javnim institucijama ili o institucijama civilnog društva. Institucije koje se bave ravnopravnošću spolova prostituciju većinom tumače kao oblik nasilja nad ženama te shodno tome zagovaraju kriminalizaciju klijenata, dok udruge koje se bave smanjenjem štete koriste diskurs seksualnog rada te zagovaraju dekriminalizaciju svih aspekata dobrovoljne prostitucije odraslih osoba. Između tih dihotomnih stavova nailazimo na one koji prostituciju smatraju kompleksnim fenomenom koja ima različita značenja u različitim kontekstima. Većina tih sugovornika zagovara legalizaciju, prvenstveno iz praktičnih razloga zaštite i kontrole. Nadalje, svi stručnjaci/kinje ističu važnost donošenja politika koje bi bile usmjerene prema lakšem izlasku iz prostitucije te navode kako bi u buduće rasprave o zakonskim modelima trebalo uključiti što je moguće više aktera, uključujući i osobe koje prodaju seksualne usluge.

Nalazi ovog dijela istraživanja objavljeni su u članku Krnić, R., Adamović, M. i Radačić, I. „Stavovi stručnjaka/inja o politici regulacije prostitucije u Hrvatskoj“ *Politička misao* 58(3) (2021), dostupno na https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=382066.

- **Intervjui sa službenicima policijskog i pravosudnog sustava**

U ovom izvještajnom razdoblju provedeni su intervjui s policijskim službenicima, sucima prekršajnih i kaznenih sudova te državnim odvjetnicima. S obzirom da je u analiza sudskih spisa (provedena u prethodnom izvještajnom razdoblju) pokazala da je značajno više prekršajnih, a manje kaznenih djela prostitucije, u uzorak su u većoj mjeri uključeni policijski službenici i suci prekršajnih sudova, a u manjoj mjeri državni odvjetnici i suci kaznenih sudova. Ukupno su intervjuirane 33 osobe, od čega 14 policijskih službenika (4 u Zagrebu, 6 u Splitu, 4 u Rijeci); 11 sudaca prekršajnih sudova (5 u Zagrebu; 4 u Splitu; 2 u Rijeci); pet državnih odvjetnika (2 u Zagrebu, 1 u Splitu, 2 u Rijeci); te tri suca kaznenih sudova (2 u Splitu, 1 u

Rijeci)¹. U intervjuima su obrađene dvije skupine pitanja – prva skupina se odnosila na stavove i razmišljanja sugovornika o prostituciji, problemima povezanim s prostitucijom te zakonskim rješenjima (postojećim u Hrvatskoj, ali i različitim modelima u svijetu), dok se druga skupina pitanja fokusirala na specifičnu praksu i postupanje sudionika (a u čemu smo inicijalni uvid dobili iz analize sudskih spisa).

Analiza intervjua je pokazala kako različiti konteksti u kojima se sugovornici susreću s prostitucijom (prekršaj nasuprot kaznenog djela; niska nasuprot srednje razine prostitucije) na različite načine formiraju njihova razmišljanja o problemima povezanim s prostitucijom i o samoj prostituciji. Većina sugovornika prostituciju ne smatra velikom društvenom opasnošću te je definiraju primarno kao problem teških socio-ekonomskih uvjeta. Nadalje, većina sugovornika zagovara legalizaciju prostitucije, naglašavajući važnost kontrole zdravlja i tijeka novca u tom kontekstu, ali i samih osoba koje prodaju seksualne usluge. Policijski službenici i suci prekršajnih sudova iznimno su kritični prema Zakonu o prekršajima protiv javnog reda i mira, posebno ističući zastarjelost zakona i nedorečenost odredbe o odavanju prostituciji. Suci kaznenih sudova i državni odvjetnici također su stava da dobrovoljnu prostituciju treba legalizirati, što u odnosu na Kazneni zakon znači ukidanje osnovnog oblika djela. U odnosu na mali broj kaznenih djela prostitucije, posebice kvalificiranog oblika (prisila) te mali broj predmeta elitne/visoke prostitucije, policijski službenici, državni odvjetnici i suci navode kako je ključan problem u kompliciranim i dugotrajnim postupanjima i teškom dokazivanju djela.

- **Provođenje intervjua s osobama koje prodaju seksualne usluge**

U ovom izvještajnom razdoblju provedeno je i 12 polustrukturiranih intervjua s osobama koje se bave prostitucijom – razgovarali smo s devet žena i tri muškaraca. Od toga osam je intervjua provedeno s korisnicima usluga udruge HELP iz Splita. Protokol je uključivao pitanja o odnosu s obitelji i prijateljima, iskustvima u prostituciji i njihovom doživljaju prostitucije, iskustvima s institucijama, razmišljanjima o postojećem i poželjnom modelu regulacije prostitucije te planovima i željama za budućnost.

- **Diseminacija rezultata istraživanja**

U ovom izvještajnom razdoblju objavljen je članak Krnić, R., Adamović, M. i Radačić, I. „Stavovi stručnjaka/inja o politici regulacije prostitucije u Hrvatskoj“ *Politička misao* 58(3) (2021), dostupno na https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=382066.

Članak Šipić, J., Radačić, I. i Baketa, N. „Politike prostitucije u Hrvatskoj: kritička analiza okvira“ biti objavljen u drugom broju časopisa *Društvena istraživanja* sljedeće godine.

¹ Zbog samo jednog predmeta na Općinskom kaznenom sudu u Zagrebu u razdoblju od 2014.-2019., u uzorak nije uključen sudac Općinskog kaznenog suda u Zagrebu.

U postupku objave je i članak Radačić, I. i Antić, M. „Criminalisation of Sex Workers – Rethinking the Public Order“ u *International Journal of Human Rights*.

Što se tiče prezentacija rezultata na konferencijama, dr. sc. Ivana Radačić i Marija Antić održale su izlaganje *Criminalisation of Sex Workers – Rethinking the Public Order* na godišnjoj konferenciji Socio-Legal Studies Association, koja se održala online od 30. 3. do 1. 4. 2021.

Nadalje, dr. sc. Ivana Radačić organizirala je panel *Prostitution Policy in Croatia* na godišnjoj konferenciji Social Policy Association, koja se održala online od 7. 7. do 9. 7. 2021. Na panelu su izloženi sljedeći radovi: I. Radačić, *Prostitution Policy in Croatia*; T. Štojs Braković, M. Adamović i I. Radačić, *Public Policy Actors' Views on Prostitution*; R. Krnić, M. Adamović i I. Radačić *Policy Actors' Views on Legislative Models*.

¹Benoit, C., Smith, M., Jansson, M., Healey, P. & Magnuson, D., “The Prostitution Problem”: Claims, Evidence, and Policy Outcomes. *Archives of Sexual Behaviour*, (2018): 1-19; Kelly, L. & Coy, M., Ethics as Process, Ethics in Practice: Researching the Sex Industry and Trafficking. U: Siegel, D. & de Wildt, R. (ur.) *Ethical Concerns in Research on Human Trafficking*. (NY: Springer, 2016); Zhang, T., Ethical Research Design. U: Dewey, S. & Zheng, T., *Ethical Research with Sex Workers: Anthropological Approaches*. (NY: Springer, 2013).

² UyBico, S., Pavel, S. & Gross, C., Recruiting Vulnerable Populations into Research: A Systematic Review of Recruitment Interventions. *Society of General Internal Medicine*, 22 (2007): 852–863; Bonevski, B., Randell, M., Paul, C., Chapman, K., Twyman, L., Bryant, J., Brozek, I. & Hughes, C. (2014). Reaching the hard-to-reach: a systematic review of strategies for improving health and medical research with socially disadvantaged groups. *BMC Medical Research Methodology*, 14 (2014): 1-29.

³ Sinha, S., Ethical and Safety Issues in Doing Sex Work Research: Reflections From a Field-Based Ethnographic Study in Kolkata, India. *Qualitative Health Research*, 27 (6) (2017): 893–908; Zhang, *Ethical Research Design*.

⁴ Miller, F. & Wertheimer, A., Facing Up to Paternalism in Research Ethics. *Hastings Center Report*, 37 (3) (2007): 24-34.

⁵ Radna skupina UN-a o diskriminaciji žena i djevojčica, *Izvešće o ženama kojima je oduzeta sloboda*. A/HRC/41/33, 2019; Radna skupina UN-a o diskriminaciji žena i djevojčica, *Izvešće o diskriminaciji žena u odnosu na pravo na zdravlje i sigurnost* A/HRC/32/44, 2016; Specijalni izvjestitelj UN-a o pravu na zdravlje, *Izvešće Vijeću za ljudska prava* (Glavni fokus: pravo na zdravlje i kriminalizacija istospolnih odnosa i seksualne orijentacije, seksualnog rada i transmisije HIV-a) A/HRC/14/20, 2010; Odbor za uklanjanje svih oblika diskriminacije žena, *Opća preporuka br. 35 o nasilju nad ženama*, CEDAW/C/GC/35, 2017.

⁶ SWAN, *Arrest the Violence: Human Rights Violations against the Sex Workers in 11 Countries in Central and Eastern Europe and Central Asia* (Budimpešta: SWAN, 2009); SWAN, *Failures of Justice: State and Non-State Violence Against Sex Workers and the Search for Safety and Redress. A Community-Based Research Project of the Sex Workers' Rights Advocacy Network in Central and Eastern Europe and Central Asia* (Budimpešta: SWAN, 2015.).

⁷ Radačić, I. i Pajnik, M. (ur.), *Prostitution in Croatia and Slovenia*. (Zagreb: Institute of Social Science Ivo Pilar; Ljubljana: The Peace Institute, 2017).

⁸ SWAN, *Arrest the Violence*; SWAN, *Failures of Justice*.

⁹ ICRSE, *Surveilled. Exploited. Deported. Rights Violations against Migrant Sex Workers in Europe and Central Asia* (ICRSE, 2016).

¹⁰ ICRSE, *Underserved. Overpoliced. Invisibilised. LGBT Sex Workers Do Matter* (ICRSE, 2015).

¹¹ Vidi: <https://tampep.eu/resources/>.

¹² *World Charter for Prostitutes' Rights*, dostupno na <https://www.nswp.org/timeline/amsterdam-world-charter-prostitutes-rights>; *Declaration of the Rights of Sex Workers in Europe*, dostupno na https://www.nswp.org/sites/nswp.org/files/Declaration_booklet_colour%20icrse.pdf.